

JEAN-BENOÎT
FALISSE
DPhil Student (PRS),
Department of Inter-
national Development,
University of Oxford

Artsen Zonder Grenzen België als apolitieke organisatie (1985-1988)

De Belgische afdeling van Artsen Zonder Grenzen, opgericht in 1980, ontwikkelde zich snel tot de grootste afdeling van de organisatie. De vaardigheden van de vrijwilligers en het communicatiebeleid stelden haar als het voorbeeld van een nieuwe generatie van ngo's, die minder ideologie, maar ook meer expertise toonden. In 1985 werd haar apolitieke karakter, dat werd gezien als fundamenteel voor alle veldwerk, dubbel uitgedaagd: intern was er een conflict met Artsen Zonder Grenzen-Frankrijk na de oprichting van de denktank Liberté Sans Frontières, en extern werd in Ethiopië de politieke manipulatie van de humanitaire hulp duidelijk. Dat alles leidde ertoe dat de organisatie ging nadenken over haar apolitieke karakter. Tot op vandaag blijft dat een relevant discussieonderwerp. Moet Artsen Zonder Grenzen een standpunt innemen over de situaties waarmee de organisatie op het terrein in aanraking komt, ook als dat haar operaties onmogelijk maakt? Is een 'stille diplomatie' duurzaam?

'Artsen Zonder Grenzen is steeds neutraal en onpartijdig in naam van de algemeen erkende medische ethiek en het recht op humanitaire hulp, en eist de algehele vrijheid om haar taken uit te voeren. De Artsen Zonder Grenzen verbinden zich ertoe de medische gedragscodes van hun beroep te respecteren, en een volledige onafhankelijkheid ten opzichte van alle politieke, economische of religieuze machten te handhaven.' In die termen definieert Artsen Zonder Grenzen (AZG) haar opdracht in haar handvest.¹ In de wereld van de niet-gouvernementele humanitaire hulporganisaties neemt AZG een bevoorrechte plaats in. Ze wordt beschouwd als de pragmatische ngo par excellence, voor wie de gezondheid van de bevolking die

◀ Beeld uit een affiche van Artsen Zonder Grenzen, 1987. Foto Y. Gellie-Gamma (Amsab-ISG, Gent)

door een ramp of een crisis wordt getroffen, op de eerste plaats komt. De Belgische afdeling van AZG (AZG-B) werd opgericht in 1980 en speelde in op de wens om de niet-gouvernementele hulp op een nieuwe leest te schoeien. De afdeling ontwikkelde zich snel en manifesteerde zich als het symbool van een nieuwe generatie ngo's die een minder ideologisch en meer gespecialiseerd karakter had dan de ngo's van de voorgaande decennia.² In het midden van de jaren 1980 was ze even groot als de Franse AZG (AZG-F). Het niet-politieke karakter van de organisatie, een fundamenteel ethisch uitgangspunt van haar optreden, werd in die periode op twee niveaus in vraag gesteld. Intern, in de vorm van een tumultueuze polemiek tussen de Belgische en Franse afdelingen toen AFG-F de stichting/denktank Liberté Sans Frontières oprichtte; en extern, toen AZG in 1985 in Ethiopië het hoofd moest bieden aan politieke manipulatie van de hulp. Kan of moet een 'gespecialiseerde organisatie' zoals AZG een apolitieke organisatie zijn? Moet ze in het openbaar een standpunt innemen over situaties op haar werkterrein? Het zijn vragen die ngo's vandaag de dag nog achtervolgen. Dat die vraag nog brandend actueel is, blijkt uit wat zich in september 2011 in Thailand afspeelde. Daar besliste AZG, als gevolg van meningsverschillen met de regering, om zijn laatste bureau, namelijk dat van AZG-België dat 36 jaar in Thailand actief was geweest, te sluiten.³ Tussen 1985 en 1988 weekten die vragen belangrijke discussies los binnen de leidende instanties van AZG-B. Ze resulteerden op het einde van de jaren 1980 in het gebruik van de getuigenis van actoren ter plekke als een instrument van 'stille diplomatie', als originele aanvulling op de hoofdpdracht van AZG-B, zijnde de noodlijdende bevolking bijstaan.

Door te focussen op de feiten en de ideeën willen we in dit artikel vooral een complex verleden onderzoeken en gestalte geven. We ondervragen de hoofdrolspelers in dit verhaal en leggen de geschreven bronnen – uit de archieven van AZG – onder de loep. Op die manier willen we niet alleen verder kijken dan de theoretische bespiegelingen over het politiek engagement van de ngo's, maar omgekeerd ook de getuigenissen – 'les travaux de mémoire' in de betekenis die Pierre Nora eraan geeft⁴ – van voormalige ngo-leden, die toen de enige beschikbare 'verhalen' vormden, overstijgen. We hebben immers de indruk dat historici zich tot dusver te weinig hebben beziggehouden met de geschiedenis van de humanitaire ngo's. Ngo's zijn nochtans sociale, en soms ook politieke, hoofdrolspelers. Ze werpen een licht op de naoorlogse geschiedenis van België en de wereld. Dit artikel focust op het voorbeeld van AZG-B dat in hoge mate symbolisch is én voor de uitdagingen waarmee een nieuwe generatie ngo's in de jaren 1980 geconfronteerd werd, én voor een probleem waarmee ngo's op geregelde tijdstippen allemaal te maken krijgen, namelijk als getuigen optreden van wat ze rondom zich zien afspeelen.

In het eerste deel van dit artikel schetsen we een kort portret van de structuur en het ontstaan van AZG-B, met de bedoeling de meest frappante kenmerken van dit nieuwe type ngo bloot te leggen. In het tweede deel onderzoeken we hoe die ngo dankzij haar niet-politieke imago gestalte kreeg in de Belgische samenleving. In het derde deel leggen we de ethische en (a)politieke opstelling van AZG-B onder de loep, in de context van het ideologische debat over ontwikkelingshulp en humanitaire

hulp dat de stichting Liberté Sans Frontières aanzwengelde. In het vierde deel ten slotte onderzoeken we de standpunten die AZG-B tijdens de Ethiopische voedselcrisis innam en maken we duidelijk hoe de situatie op het terrein – in dit geval de verduistering van humanitaire hulp door een soevereine staat – ging wegen op de interne discussie over het apolitieke karakter van AZG.

Artsen Zonder Grenzen-België, ontegensprekelijk een succesverhaal⁵

Op 24 november 1980 richtten Belgische artsen AZG-B op.⁶ Zij waren actief binnen AZG-F, dat in 1971 werd gesticht en helemaal op het einde van de jaren 1980 een werkelijk stormachtige ontwikkeling kende.⁷ We spreken over een heus Belgisch initiatief, gesteund door de leiding van AZG-F. Voor die leiding verschilde het initiatief niet bijster veel van andere afdelingen die leden van AZG in alle uithoeken van Frankrijk uit de grond stampten. De leiders van AZG-F waren slechts zijdelings betrokken bij de oprichting van de Belgische afdeling, al waren ze wel aanwezig bij de feestelijkheden die met de oprichting gepaard gingen en zorgden ze voor financiële en menselijke ondersteuning. Verantwoordelijken van de AZG-afdeling uit Gravelines, in het departement Le Nord-Pas-de-Calais, hielpen de Belgische afdeling op poten te zetten. Niet dat die een filiaal werd van de Franse: al snel ging ze autonoom functioneren vanuit een kantoor aan de Waversesteenweg in Brussel, waar Claire Bourgeois vrijwilligers wierf.⁸ Philippe Laurent, voorzitter (1980-1984) en directeur (1981-1986) van AZG-B, leidde en adviseerde de organisatie vanuit Thailand, waar hij op missie was voor AZG-F – zoals overigens de meerderheid van de eerste leden van AZG-B.⁹

Vanaf het einde van het jaar 1981 voerde AZG-B een eerste missie uit in Thailand, het land waar de organisatie het meest mee vertrouwd was en waar bovendien de meeste activiteiten van AZG-F geconcentreerd waren. Enkele maanden later ging er een missie van start in het zuiden van Tsjaad, ook al een land waar AZG-F actief was, met name in het noorden. Het hele land viel al snel in handen van de rebellen van Hissène Habré. De missies van AZG werden samengevoegd en toevertrouwd aan de Belgische afdeling, die in het zuiden van het land al een gezondheidszorgsysteem op poten aan het zetten was. Vanaf toen ging AZG-B in bijna het hele land aan de slag. Dat was een enorme uitdaging, want in 1982 bleef er slechts één geaccrediteerde arts actief in heel Tsjaad.¹⁰ De missie, met een budget van 250 miljoen Belgische frank voor de periode 1982-1984, kreeg extra steun uit het Europees Ontwikkelingsfonds van de Commissie van de Europese Gemeenschappen.¹¹ Voor een hele generatie Belgische artsen werd Tsjaad een leerschool. Vrijwel alle inspanningen van AZG-B hebben in die beginjaren met dat land te maken.¹²

Naast die en andere omvangrijke missies die volgden in Mali (vanaf 1984) en Ethiopië (vanaf 1985), vonden er ook beperktere interventies plaats. Denken we onder meer aan het konvooi met medicijnen voor Polen (1982), de missie in Nicaragua na de aardbeving (1983) of de bestrijding van epidemieën (bacillaire dysenterie in Burundi in 1985, en cholera in Benin en Sierra Leone in 1986). Daarbij werd er in

Thailand, 1978-1979. Foto © AZG/MSF (Archief Artsen Zonder Grenzen, Brussel)

toenemende mate samengewerkt met andere organisaties. Op het medische vlak waren dat vooral het Instituut voor Tropische Geneeskunde in Antwerpen en het Onderzoekscentrum voor Epidemiologie van de Université catholique de Louvain. Voor de niet-medische aspecten van de opleiding van haar leden werkte AZG-B samen met het Belgische leger, de rijkswacht en het opleidingscentrum Bioforce in Lyon. Op het terrein werkte AZG-B samen met haar zusterafdelingen uit Frankrijk, Zwitserland, Nederland, Spanje en Luxemburg, met Dokters van de Wereld, Caritas, Deutsche Notartze, maar ook met internationale organisaties zoals het Internationale Comité van het Rode Kruis, het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties en het United Nations Disaster Relief Organisation.¹³

In enkele jaren tijd kende AZG-B een ‘explosieve’ groei. In 1984 bedroeg het jaarbudget 175 miljoen Belgische frank. Drie jaar later was dat al opgelopen tot meer dan 488 miljoen. Tussen 1980 en 1987 was gemiddeld 65 procent daarvan afkomstig van de Commissie van de Europese Gemeenschappen – het percentage schommelde tussen 50 en 70 procent. Het aandeel van de particuliere giften steeg voortdurend, maar lag nooit hoger dan een kwart van de inkomsten voor de periode tot 1987. Voor de resterende financiering zorgden de Belgische en Nederlandse regering, de Verenigde Naties (Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen) en andere ngo’s en organisaties (zoals Rotary International, de Band Aid-concerten in 1984-1985 ...). Al in het midden van de jaren 1980 was het budget van AZG-B groter dan dat

Thailand, 1978-1979. Foto © AZG/MSF (Archief Artsen Zonder Grenzen, Brussel)

van AZG-F, dat vrijwel volledig afhankelijk was van particuliere giften. De groei weerspiegelde zich ook in het aantal mensen dat aan missies deelnam. Alleen al in 1984 waren dat er 350, een indrukwekkend cijfer als je weet dat AZG-B vooral voor lange tijd – meer dan zes maanden – mensen uitstuurde. Bovendien bleek uit de praktijk dat AZG-B niet (zozeer) voor dringende noodhulp zorgde. Zo had bijna 75 procent van de missies in 1987 een langetermijnkarakter.¹⁴ Het waren stabiele missies, die het mogelijk maakten voldoende geld en mensen over te houden voor urgente interventies.

Die formidabele groei had verschillende oorzaken. Eerst en vooral was er de buitengewone daadkracht van de groep jonge artsen die AZG-B op poten zette. Philippe Laurent zorgde voor een beleid dat niet hoefde onder te doen voor dat van een privébedrijf. Hij liet aan elk onderdeel van de organisatie – administratie, missies, medische component, communicatie – voldoende ruimte en introduceerde op die manier een belangrijk organisatieprincipe. Voor de amateuristische benaderingen die een deel van de vorige generaties ngo’s kenmerkten, was er binnen AZG-B geen plaats. AZG wou een professionele organisatie zijn – in de zin van maximale efficiëntie – zonder in de val van de ambtelijke bureaucratie te trappen en haar dynamiek te verliezen. ‘Vrijwilligers’ kregen een opleiding aan het Instituut voor Tropische Geneeskunde, plus een extra opleiding van AZG-B, voor ze hun missie aanvatten. De

organisatie richtte ook technische en medische centra op om de meest geavanceerde zorgen te kunnen blijven aanbieden. Toch had ze regelmatig een tekort aan medische specialisten. De professionaliteit van de artsen was een logisch uitvloeisel van hun roeping om medisch-technische zorgen te verlenen. Dat was ook kenmerkend voor andere gespecialiseerde ngo's die zich in de jaren 1980 ontwikkelden, zoals Handicap International België (1986) en Memisa-België (Medische Missiesamenwerking, 1988), de meest bekende organisaties op het medische terrein. Nog in de jaren 1980 gingen ook de oude tiersmondistische ngo's op een meer professionele manier werken.¹⁵ Die ontwikkeling zette zich door in de jaren 1990, toen wettelijke maatregelen de meest professionele organisaties een duwtje in de rug gaven.¹⁶

Dat AZG zich in de jaren 1980 kon ontwikkelen, had niet alleen te maken met Europese fondsen, maar ook met de tijdgeest. Die werd gekenmerkt door de tanende geloofwaardigheid van de staat als oplossing voor ontwikkelingsproblemen; een met name door neoliberale denkers gevoed discours, dat de geesten spoelde en de fondsen impliciet heroriënteerde naar de niet-gouvernementele sector, waarvan internationale ngo's zoals AZG deel uitmaakten.¹⁷ De officiële ontwikkelingshulp draaide vierkant in België.¹⁸ In de Angelsaksische wereld en vervolgens in Europa nam de rechterzijde het discours van de tiersmondistische ngo's steeds meer onder vuur. Ze vond dat dat discours de westerse wereld – en alleen de westerse wereld – aan de kaak stelde, maar geen werkelijke oplossingen aanreikte voor de uitdagingen in de derde wereld. Een polemiek die in de Franstalige wereld werd gevoed door verschillende publicaties. Het werk van Pascal Bruckner, *Le sanglot de l'homme blanc*, is in dat verband wellicht het meest bekende.¹⁹ AZG-B, een apolitieke organisatie die zich bovenal bekommerde om de gezondheid van de mensen, deelde niet in de kritiek die de 'klassieke' ngo's wel kregen en werd zeer succesvol. De organisatie werd het symbool van een vierde generatie Belgische ngo's, die je kan bestempelen als 'specialisten zonder grenzen'.²⁰ Haar optreden was 'pragmatischer en minder ideologisch' dan dat van de oudere ngo's.²¹

Waar het imago telt

Het publieke imago vormde een centraal element in het succes van AZG-B. Naarmate de organisatie succesvol intervenieerde op het terrein, groeide ook haar reputatie. De ethiek die dat optreden inspireerde, staat in het handvest van de organisatie. Volgens de directeur van AZG-B, dokter Philippe Laurent, vormde efficiënte medische hulpverlening, overal ter wereld en aan iedereen die leed, het wezen van de organisatie. Die bekommernis was primordiaal. Om dat beeld te verspreiden, zette AZG alle middelen in. Aanvankelijk deed de organisatie voor promotie nog een beroep op haar Franse zusterafdeling, maar al gauw schakelde ze het communicatiebedrijf Forum in en lanceerde ze indringende reclamecampagnes.²² De kosten daarvoor liepen op – in 1987 bedroegen ze bijna 45 procent van het totale budget, voor rekening van de zetel van de organisatie, al werden dat soort uitgaven om ethische

redenen geplafonneerd op 12 procent. Met sterke slogans zoals 'In hun wachtzaal twee miljard mensen' – overgenomen van AZG-F – of een campagne waarin het gelaat van een jonge, glimlachende vrouw uit Tsjaad centraal staat²³, slaagde AZG-B erin om haar stempel te drukken en in de geesten van de mensen een bepaald beeld te verankeren. De inspanningen inzake communicatie werden verdubbeld via conferenties en informatieve bijeenkomsten, in scholen en aan universiteiten, of door de eerste lokale steunpunten op te richten, in Aarlen (1985) en later in Theux.

AZG-B groeide snel. De organisatie werd gesteund door een publiek dat in haar geloofde, omdat ze vertrouwen wekte en zelfs respect inboezemde. Ook bij het grote publiek, dat in het begin overwegend Franstalig was – want de ngo was vanwege haar Franse wortels, Franstalige oprichters en werkterreinen aanvankelijk meer een Franstalige dan een Nederlandstalige organisatie²⁴ –, kon AZG snel op veel steun rekenen. Dat blijkt uit het groeiende aantal particulieren dat de organisatie financierde – een te verwaarlozen aandeel in 1981 en bijna 25 procent van het budget in 1987 –, maar ook uit het groeiende aantal vrijwilligers en de erkenning die ze kreeg van de media en zelfs van koning Boudewijn. De koning ontving AZG en riep tijdens zijn toespraak van december 1984 jongeren op om zich, naar het voorbeeld van de organisatie, te engageren.²⁵ De publieke opinie stond welwillend tegenover de organisatie en AZG slaagde erin dat imago van onkreukbaarheid te bewaren, omdat ze niet in de val trapte van de politisering van haar werk.²⁶ AZG was niet aan een partij of beweging gebonden; in een samenleving waarin politieke banden en inkapseling schering en inslag waren, viel dat in goede aarde. In medische kringen bestond er veel waardering voor de integriteit van AZG. De organisatie werd gezien als een pronkstuk van de Belgische geneeskunde, zoals bleek uit de soms lyrische artikels in de *Artsenkrant/Journal du Médecin*.

AZG is geen sociale beweging in de klassieke betekenis van het woord.²⁷ De organisatie is evenmin een van die meer informele, nieuwe sociale bewegingen, met originele doelstellingen en een structuur die vaak wordt gekarakteriseerd als vaag en onduidelijk.²⁸ Met die bewegingen deelt ze niettemin het kenmerk dat ze een bepaalde zaak volledig is toegewijd – het recht op medische hulp voor 'slachtoffers van rampen of oorlogssituaties, zonder enig onderscheid van ras, godsdienst, filosofie of politiek'. Dat engagement wordt echter niet omgezet in politieke actie. AZG is een medische 'onderneming', met gecoöpteerde leden. Het belichaamt 'een nieuwe vorm van engagement, gebaseerd op concreet optreden, dat als minder ideologisch en meer efficiënt wordt beschouwd'.²⁹

Anders dan de bestuurders van AZG-F, die actief betrokken waren bij de gebeurtenissen in mei 1968, hadden de eerste kaderleden van AZG-B, in de periode 1980-1987, geen echte wortels in het verenigingsleven of een opvallend politiek verleden.³⁰ De redenen waarom mensen zich engageerden, waren vanzelfsprekend divers. Ze hadden vaak te maken met 'het verlangen om zich als individu te onderscheiden en zich niet in de massa te verliezen'³¹, maar ook met de wens om 'naar de spanningshaarden in de wereld te trekken'.³²

Affiche van Artsen Zonder Grenzen, jaren 1980. Foto B. Foubert (Amsab-ISG, Gent)

We kunnen AZG inderdaad beschouwen als de vaandeldrager van een nieuwe generatie humanitaire organisaties (de *'sans-frontiéristes'*), maar dat wil niet zeggen dat het een onderdeel vormde van de tiersmondistische beweging. In de jaren 1980 klaagde AZG-B het optreden van de blanke man in het Zuiden – vroeger of vandaag – niet aan. Volgens de directeur van de organisatie lag 'het falen van alle theorieën die een betere toekomst beloofden via een mondiale planning – een bittere vaststelling –' aan de basis van het optreden van AZG.³³ AZG vond dat gerichte acties weer meer waardering moesten krijgen. Men kwam op voor de 'gezondheid', maar in een 'negatief' ideologisch kader: 'omdat men niet kan vechten voor het Goede, vecht men tegen het Kwade'.³⁴ Het werk op het terrein stond centraal bij AZG; dat was wat de artsen werkelijk bond. Over ideeën – welk soort organisatie moest AZG zijn – en personen werden er conflicten uitgevochten in de schoot van de organisatie, maar onmiddellijke en efficiënte medische hulp op het terrein was het belangrijkste. Op die manier slaagde AZG erin crises te overwinnen en de cohesie van de organisatie te bewaren; daarover zijn alle oudere leden die we interviewden het eens. Op die manier is AZG er op het einde van de jaren 1980 niet alleen in geslaagd om de gevaren van het taalseparatisme te bezweren, maar ook om een zware crisis te overleven. Dat gebeurde in verschillende fasen, die we nu meer in detail gaan uiteenzetten.

Liberté Sans Frontières: identiteitscrisis of crisis van de autonomie van de organisatie

Tijdens de jaren 1985-1987 worstelde de leiding van AZG met een diepe en complexe crisis. Die nam diverse vormen aan en manifesteerde zich op verschillende niveaus. Om die crisis te begrijpen, moeten we naar die niveaus kijken: de wil van AZG-B om soeverein te handelen, de animositeit tussen Belgische en Franse verantwoordelijken, de interne dynamiek die samenhang met het beheer van een ngo, maar ook het dubbelzinnige karakter van een apolitieke organisatie en de humanitaire hulp die zij verleende.

Aan de crisis ging een significant feit vooraf, met name de gijzelneming in Tsjaad, in 1984. Op 25 januari van dat jaar gijzelden de troepen van rebellenleider Goukkouni Oueddei twee leden van AZG-B, dokter Christian Delzenne en verpleegster Marie-Chantal Roukens. Zij waren binnengedrongen in de bufferzone die het Franse leger had ingesteld tussen de zones die gecontroleerd werden door respectievelijk het rebellenleger en de regering van N'Djamena.³⁵ De Franse minister van Defensie bracht de leiding van AZG-F daarvan persoonlijk op de hoogte. De Franse afdeling keerde zich in een communiqué tegen de gijzelnemers. Dat gebeurde onder de neus van Philippe Laurent, directeur van AZG-B, die op dat moment een bezoek bracht aan de kantoren van AZG-F.³⁶ Hij werd niet geconsulteerd en was bijzonder geërgerd, omdat hij meende dat de Fransen met het leven van zijn mensen hadden gespeeld. Op 1 april werden de gijzelaars vrijgelaten, na intense inspanningen van de Belgische diplomatie en de directeur van AZG-B.³⁷ Het communiqué dat de rebellen bij die gelegenheid de wereld instuurden, was scherp: 'We vragen aan de humanitaire organisaties [...] om af te zien van samenwerking met de vijand.' Ze lieten ook weten dat wie in de toekomst werd 'opgepakt aan het front, zal worden behandeld als een huurling'.³⁸ Het incident toonde perfect aan hoe problematisch het optreden van AZG wel was. AZG profileerde zich als een apolitieke organisatie, maar moest in de realiteit, op het terrein, wel de ruimte zien te vinden om haar werk te doen en de burgerbevolking te verzorgen. Soms moest dat gebeuren via samenwerking met regeringen, in dit geval die van N'Djamena.

De gijzelneming maakte echter vooral duidelijk dat AZG-B zich onafhankelijk opstelde tegenover het Franse 'moederbedrijf'. De Fransen zagen het juridische statuut van AZG-B als een anomalie; in hun ogen was het niet meer dan het product van een Europees juridisch vacuüm waarbinnen de oprichting van nationale filialen van ngo's niet was toegestaan. De Belgen, en zeker Philippe Laurent, zagen AZG-B als een aparte, onafhankelijke organisatie.³⁹ De kwestie van de gijzelneming wakkerde een zekere animositeit aan tussen Philippe Laurent en de Franse bestuursleden Claude Malhuret (directeur) en Rony Brauman (voorzitter).⁴⁰

Het duurde echter nog een jaar vooraleer de eerste tekenen van spanning tussen beide organisaties zichtbaar werden. Op 10 januari 1985 richtte de leiding van AZG-F de denktank Liberté Sans Frontières (LSF) op. Er ontstond een explosieve situatie. Al lang speelden de bestuurders van AZG in Frankrijk en België met de gedachte om

een 'reflectiecommissie op te richten die zich zou buigen over de medische problemen en de ontwikkelingsproblematiek in de derde wereld, vanuit een economische, politieke en filosofische invalshoek'.⁴¹ Al op het stichtingscongres werd duidelijk welke richting de denktank uit zou gaan, want de titel van de bijeenkomst luidde *Le tiers-mondisme en question*. Ook de manier waarop LSF zich op papier presenteerde aan het publiek, liet aan duidelijkheid niets te wensen over. Het doel van de stichting was 'zich los te maken van een denktrant die de gevangene is van verwijzingen naar een denkbeeldig ideaal [het tiersmondisme], om terug te keren naar een realiteit waarin economische efficiëntie niet automatisch gelijkgesteld wordt aan de onderwerping van de mens'.⁴² Die regelrechte aanval op het tiersmondisme vond plaats in de (ideologische) context van de triomfantelijke terugkeer van het liberalisme. Achteraf beschouwd, en los van het debat over het tiersmondisme, leken de vragen die LSF toen aan de orde stelde het begin in te luiden van een meer algemene crisis van de solidariteitsbewegingen op het einde van de Koude Oorlog. Die leidde ertoe dat er opnieuw werd gediscussieerd over 'urgente hulp', meer professionalisme in de hulpverlening en vooral over de 'institutionalisering van humanitaire hulp als solidariteitsformule'.⁴³

Begin 1985 waren we echter nog niet zover. De lancering van het LSF-project ging niet onopgemerkt voorbij. Vooral de linkse pers roerde zich en rebelleerde.⁴⁴ Op het stichtingscongres op 23 januari waren voor- en tegenstanders van het tiersmondisme in grote getale aanwezig. De discussies verliepen tumultueus en er tekende zich een breuk af tussen AZG-F en de tiersmondisten. De ngo's Frères des Hommes, Terre des Hommes en Peuples Solidaires kantten zich in een persbericht tegen het colloquium.⁴⁵ Binnen AZG waren de meningen verdeeld. Op 10 februari stuurden verschillende afdelingen die in Tsjaad actief waren (België, Frankrijk en Zwitserland) een brief naar de Franse leiding.⁴⁶ De ondertekenaars eisten een volledige scheiding tussen AZG-F en de stichting LSF. Zij wilden dat daarover opheldering werd verstrekt aan de pers, want voor hen was het duidelijk dat de stichting aan politiek deed. De kritiek behelsde vier punten: de cumulatie van functies (de bestuurders van AZG-F en LSF waren dezelfde personen⁴⁷), de aanwending van geld van AZG, de manier waarop met de reputatie van AZG werd omgesprongen en de gezamenlijke zetel. Op 12 maart ging Philippe Laurent opnieuw in de aanval. Hij liet een dossier van meer dan honderd pagina's verspreiden onder een groot deel van de leden van AZG. De titel liet aan duidelijkheid niets te wensen over: *Médecins Sans Frontières/Libertés sans Frontières, l'incompatibilité*. De inleiding van het dossier was van de hand van de voorzitter van AZG-B, Jean-Pierre Luxen.⁴⁸ De conclusie van het document was duidelijk: 'LSF dient de kantoren van AZG te verlaten, geen steun meer van AZG voor LSF, geen cumulatie van functies meer, en beide organisaties dienen afstand van elkaar te nemen, en wel in die mate dat er geen verwarring meer bestaat bij het grote publiek'.⁴⁹

Voor een goed begrip van de affaire-LSF: het dispuut ging niet over het anti-tiersmondisme van LSF, maar eerder over de breuk die de stichting betekende met het onaantastbaar apolitieke karakter van AZG. Philippe Laurent aarzelde niet om

toe te geven dat 'de pogingen [van LSF] om sommige taboes te doorbreken veel belangstelling hebben gewekt' en dat we 'te maken hebben met de normaalste zaak van de wereld, als er geen amalgaam zou worden gemaakt van AZG en LSF'.⁵⁰ Voor de directeur van AZG-B was het gevaar duidelijk: 'Algemeen gesproken bestaat er een gunstig beeld van AZG: zij is quasi onaantastbaar. Dat soort bescherming zal zij automatisch kwijtspelen als de organisatie een politiek karakter krijgt. Alles zal moeilijker worden'.⁵¹

Tijdens een bijeenkomst in Toulouse, in maart 1985, stelden de Fransen aan de Belgen de volgende toegevingen voor: in de raad van bestuur van LSF zou AZG voortaan over een meerderheid beschikken, evenementen en publicaties van LSF zouden ter controle worden voorgelegd aan AZG, er zou een zomeruniversiteit georganiseerd worden en de discussie met de tiersmondisten zou hervat worden.⁵² Voor Philippe Laurent en AZG-B was dat echter onbespreekbaar: zij eisten de volledige scheiding. De zaken gingen niet vooruit en aangezien er binnen AZG-F geen voldoende gestructureerde oppositie leek te bestaan die de zaken kon doen vooruitgaan en veranderen, liet Jean-Pierre Luxen op 5 april 1985 aan zijn Franse ambtsgenoot, Rony Brauman, weten dat 'het in de ogen van AZG-B niet meer mogelijk lijkt om de samenwerking met AZG-F verder te zetten'.⁵³ Brauman stond perplex; hij onderstreepte welke gevaren een dergelijke breuk impliceerde op het terrein en verzekerde dat de stichting Liberté Sans Frontières strikt conform de doelstellingen en de belangen van Artsen Zonder Grenzen zou handelen.⁵⁴ Maar hij weigerde om AZG-F en LSF op te splitsen.

Philippe Laurent vreesde vooral dat de stichting LSF zich ging ontpoppen als een neoliberale oorlogsmachine. Hij baseerde zich daarbij op een vertrouwelijk, maar niet ondertekend document, dat Claude Malhuret hem zou bezorgd hebben in de loop van 1983. Dat document ontvouwde een ontwerp van de stichting dat veel ambitieuzer was dan wat LSF in de realiteit was. Volgens het ontwerp hield LSF zich bezig met fondsenwerving, onderzoek en politieke lobbying. De optiek was uitgesproken liberaal. Volgens Claude Malhuret en Rony Brauman ging het om een kladjie dat nooit werd goedgekeurd en waarnaar men dus niet kon verwijzen. Voor Philippe Laurent was het de geheime agenda van de leiders van LSF.⁵⁵ Dat was ook het standpunt van de leden van AZG-B tijdens een algemene vergadering op 28 april.⁵⁶ Ook zij stelden geen verschil vast tussen het document en de manier waarop LSF zich aan de buitenwereld presenteerde. De scheiding was een feit.

De algemene vergadering van AZG-F vond plaats op 11 en 12 mei. De spanning was te snijden. *Le Monde Diplomatique* wijdde een dossier aan de kwestie, onder de titel *Une bête à abattre, le tiers-mondisme*, waarin LSF in zeer duidelijke bewoordingen werd aangevallen.⁵⁷ Philippe Laurent kwam tussen op de vergadering en Rony Brauman presenteerde 'een activiteitenverslag dat goed is' en dat AZG-F en LSF met elkaar verbond. De algemene vergadering besliste met een kleine meerderheid om LSF verder te steunen.⁵⁸

Acht dagen later eiste AZG-F langs gerechtelijke weg dat AZG-B niet langer de naam Artsen Zonder Grenzen zou gebruiken. De officiële reden luidde dat de houding

van AZG-B AZG-F in gevaar bracht, door niet langer met haar samen te werken en 'bepaalde initiatieven te nemen die zeer ernstige veiligheidsproblemen kunnen veroorzaken voor de mensen op het terrein'.⁵⁹ Het proces vond in een kort geding plaats op 10 juli in Brussel. Voor AZG-B pleitte Armand D'Hondt, een Belgisch advocaat en oud-voorzitter van Amnesty International België (Franstalig).⁶⁰ Hij verwees naar het handvest van de organisatie en de kerngedachte waarrond de organisatie zich had ontwikkeld, en stelde dat het handvest niet was geschonden. Bernard Kouchner, de oprichter van AZG, aarzelde niet om zich in het debat te mengen. Hij leefde in onmin met de leiding van AZG-F en stuurde een steunbetuiging naar AZG-B, waarin hij schreef hen te beschouwen als de 'ware' Artsen Zonder Grenzen. Voor AZG-F pleitte meester Louis Van Bunnan, een specialist in merkenrecht. Hij wees 'op de mogelijke verwarring of het mogelijke geloof in banden die niet langer bestaan'.⁶¹ Rechter Halsberghe verwierp de eis van AZG-F. Dat was niet echt een verrassing – hij sprak zich zelfs uit over de grond van de zaak, door te stellen dat 'het doel dat Médecins Sans Frontières nastreeft niets te maken heeft met de bekommernissen en doelstellingen van Libertés Sans Frontières'. Een laatste polemiek werd gevoerd in het novemnummer van *Le Monde Diplomatique*. Rony Brauman kwam nog eens terug op de beschuldigingen die in het meinummer werden geformuleerd en Philippe Laurent publiceerde een artikel onder de suggestieve titel 'solidariteit en ideologische niet-gebondenheid'.⁶²

Het was het begin van een langdurige animositeit tussen de leidingen van beide ngo's. Er werd niet meer met elkaar gepraat.⁶³ Op 18 december 1985 keurde een buitengewone vergadering van AZG-B een statutenwijziging goed.⁶⁴ Voortaan ging AZG-B niet meer door het leven als de Belgische *afdeling* van AZG, maar als een Belgische *vereniging*. Dat AZG-F aan de basis ligt van het ontstaan van AZG-B werd uit de statuten geschrapt. In die statuten nam het handvest van AZG voortaan een meer prominente plaats in.⁶⁵ De Belgische afdeling kreeg ook een ander logo, na een verzoek in die zin van het Internationaal Comité van het Rode Kruis.⁶⁶ In 1986 ging AZG-B meewerken aan de oprichting van de Luxemburgse en Spaanse afdelingen van AZG. Dat was niet naar de zin van AZG-F, dat beide afdelingen aanvankelijk weigerde te erkennen omdat het die onvoldoende kon controleren en de geest van AZG niet kon worden gewaarborgd. AZG-F vond vooral dat die afdelingen niet het fiat hadden gekregen van het geheel van AZG. AZG-B vond daarentegen dat het handvest van AZG in voldoende mate werd nageleefd.⁶⁷ Ten slotte begon AZG-B samen te werken met Dokters van de Wereld⁶⁸, de organisatie die Bernard Kouchner, de 'rebel' van AZG-F, oprichtte na het meningsverschil met Claude Malhuret en Rony Brauman in 1979.⁶⁹

De LSF-crisis ontstond dus uit een ideeëndebat en ontaarde in een confrontatie tussen AZG-F en AZG-B, waarbij de leiding van die organisaties hun eigen mensen trachtte mee te krijgen. AZG-B en zijn baas Philippe Laurent koesterden een fundamenteel wantrouwen tegen AZG-F. Ze verdachten AZG-F ervan een grote neoliberale oorlogsmachine te willen scheppen, genre Heritage Foundation, maar dan naar

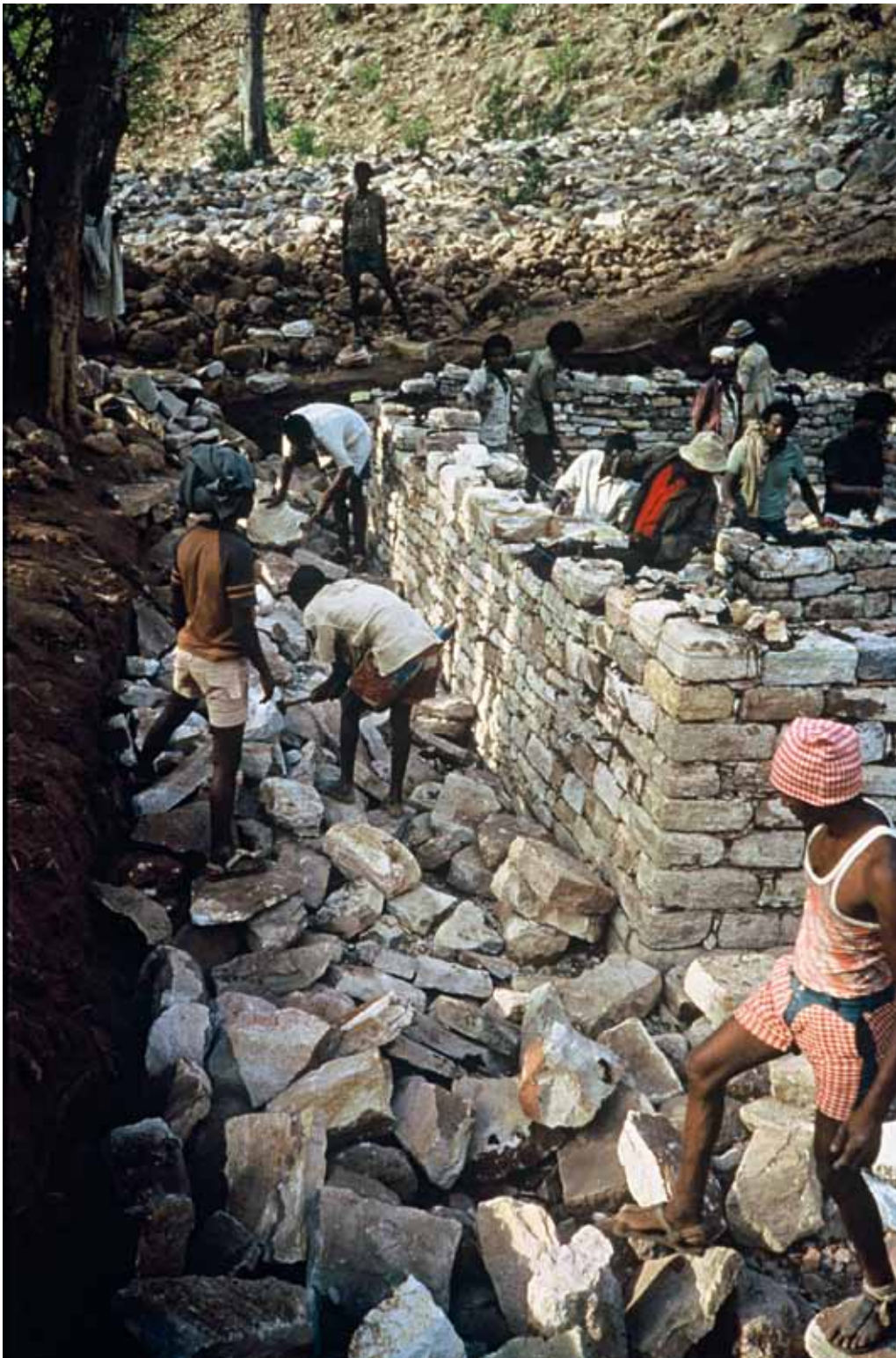

Affiche van Artsen Zonder Grenzen, 1988. Foto M. Deville (Amsab-ISG, Gent)

Franses smaak.⁷⁰ Ook vandaag nog kom je er moeilijk achter of het de bedoeling van LSF was om gewoon 'een steen in de kikkerpoel te werpen', dan wel een meer imposante structuur te creëren die duurzame politieke invloed kon uitoefenen.⁷¹ Maar los van die vraagstelling laat die crisis zien dat er twee verschillende opvattingen bestonden over de werking zelf van AZG. Die tekenden zich ook duidelijk af. Uit de discussies bleek dat de organisatie in de ogen van de leiding van AZG-F altijd een politiek karakter had en dat met de oprichting van LSF een risico werd genomen dat nodig was voor een coherente werking van AZG.⁷² In België bleek het apolitieke karakter van de organisatie een reëel principe te zijn, absoluut en niet-onderhandelbaar. Dat maakt Jean-Pierre Luxen duidelijk: 'Onze opdracht is op de eerste plaats verzorgen, verplegen, voeden.' 'De Artsen Zonder Grenzen zijn geen juristen en geen journalisten. Dat heeft hen nooit belet te vechten voor hetzelfde ideaal, maar dan wel op hun terrein, dat van de zieke of lijdende mens. In één woord, dat van de geneeskunde.'⁷³

De Ethiopische 'hongersnood': niet politiseren en geen verklaringen afleggen

De botsing van de opvattingen over de werking van AZG vond in de praktijk plaats in Ethiopië. In dat land hadden de communisten van Mengistu de touwtjes in handen. De landbouwproductie was er in een vrije val en in het hele land moest de regering het hoofd bieden aan rebellenbewegingen die voor onafhankelijkheid streden.⁷⁴ In 1983 sloeg de honger voor de eerste keer toe in het noorden van het land, meer bepaald in de streken Wollo en Tigray. Een jaar later was het de beurt aan het zuiden en het oosten. Het Relief and Rehabilitation Committee (RRC), het

Ethiopische agentschap dat belast was met de controle van de humanitaire hulp, schreef de hongersnood destijds toe aan een catastrofale droogte. Het had in 1983 en vooral in het begin van 1984 inderdaad zeer weinig geregend. Maar analyses die achteraf zijn gemaakt, benadrukken dat er sprake was van op zijn minst twee verschillende hongersnoden. Politieke incompetentie en diverse opstanden zouden die veroorzaakt hebben, zeker wat betreft de hongersnood die het zuiden van het land trof.⁷⁵ Toch veroverde het beeld van een door de droogte veroorzaakte algemene hongersnood de hele wereld. Het RRC vroeg in maart 1984 om hulp. De internationale voedselhulp, vooral afkomstig uit West-Europa en de Verenigde Staten, kwam geleidelijk op gang. Ze passeerde via Assab, de enige noemenswaardige Ethiopische haven (vandaag grondgebied Eritrea), en liep daardoor verschillende maanden vertraging op. AZG-B sprak van 'de ergste hongersnood van de eeuw'.⁷⁶ In het Westen ontstond een solidariteitsbeweging die nooit eerder was vertoond; ook de media-aandacht was ongezien.⁷⁷ Via grote media-evenementen zoals *Band Aid* (in Groot-Brittannië en de Verenigde Staten) of *Chanteurs Sans Frontières* en *Tam-Tam pour l'Ethiopie* (in Frankrijk), werd er geld ingezameld.⁷⁸ Ook AZG-B lanceerde samen met de *Artsenkrant* een eigen campagne, onder de titel *3 miljoen voor Ethiopië*. In mei 1985 bevonden er zich al 45 verschillende ngo's ter plaatse.⁷⁹

AZG-F arriveerde als een van de eerste ngo's in Ethiopië. De organisatie stuurde al in februari 1984 een verkenningsmissie, nog voor verslaggevers er massaal neerstreken. Twee maanden later werden de eerste kampen opgezet in het noorden van het land, in de streek van Wollo (onder meer het kamp Korem). Later, in september, kwamen er kampen bij in de stad Kobo, en nog later, in juni 1985, in Sekota.⁸⁰ Rond die tijd was de situatie nog altijd hachelijk, ondanks de internationale hulp. AZG-F moest het hoofd bieden aan een gebrek aan huisvesting en voedsel in het kamp van Korem, uiterekend hetzelfde kamp waar twee maanden eerder bijna 1500 mensen het leven hadden verloren als gevolg van een cholera-epidemie. Overigens ontkende het RRC die epidemie altijd.⁸¹ In juli 1985 wilde AZG-F twee projecten opstarten: een nieuw hospitaal in Sekota en een centrum voor gezonde voeding in het meer zuidelijke Kelala. Dat ging niet zonder slag of stoot. In Sekota kreeg de organisatie te maken met bevoorradingsproblemen⁸² en in Kelala botste ze op de herhaaldelijke weigering van het RRC.

AZG-B ontschepte in Ethiopië bijna een jaar nadat de Fransen er aan de slag waren gegaan. De organisatie ging er hetzelfde doen als AZG-F – dringende medische zorg verzekeren en de voedingskwaliteit aanzienlijk verbeteren –, maar koos ervoor om te werken in het noorden van Tigray, in Idaga Hamous waar een eerste team van vijf mensen eind maart 1985 arriveerde, en in Zalambessa waar een team van (aanvankelijk) twee dokters en twee verpleegsters eind juli aan de slag ging. AZG-B

◀ Bouw van een hospitaal in Tigray, Ethiopië, 1985.
Foto © AZG/MSF (Archief Artsen Zonder Grenzen, Brussel)

motiveerde haar keuze om in die streek en wat later in het aangrenzende Eritrea te werken, met het argument dat ‘er overduidelijk abnormaal weinig aandacht was van de hulpverleners voor de twee noordelijke provincies, in vergelijking met de andere provincies die door de hongersnood werden getroffen’.⁸³

Met andere woorden: midden 1985 waren de twee ngo’s actief in Ethiopië, zij het op verschillende locaties en zonder met elkaar samen te werken of te communiceren – en dat op een moment dat de internationale pers zich al meer dan een half jaar afvroeg wat de rol was van de Ethiopische regering inzake het beheer van de hulp. Al op 3 december 1984 titelde de Londense krant *The Times* ‘Ethiopië beschuldigd van het verduisteren van de hulp voor de hongersnood’, nadat George Halloway, de secretaris van de ngo War on Want, de Ethiopische regering ervan had beschuldigd bevolkingsgroepen te verplaatsen in het kader van haar politiek van geografische homogenisering.⁸⁴ Meer bepaald werden landbouwers uit het noorden gedwongen naar het zuiden te vertrekken. De regering zou de humanitaire hulp doelbewust gebruikt hebben om bevolkingsgroepen die richting uit te sturen en hen te verzamelen in kampen – waar ze hoopten hulp te krijgen – alvorens hen te deporteren.⁸⁵ Over de kwestie werd binnenskamers gediscussieerd, in de schoot van AZG-F, maar vóór oktober sijpelde er niets door naar de media. Op 22 oktober sprak Rony Brauman openlijk zijn twijfels uit in de Anglo-Amerikaanse persclub in Parijs. En op 28 oktober kreeg hij toelating van de raad van bestuur van AZG-F om aan het grote publiek uit te leggen wat de moeilijkheden waren op het terrein, omdat men ervan uitging dat alleen nog op die manier de minimale voorwaarden gerealiseerd konden worden om de humanitaire opdracht te vervullen.⁸⁶ In een uitvoerig interview dat op 1 november in *La Croix* verscheen, bevestigde Brauman dat zijn organisatie uit Ethiopië zou vertrekken als de situatie niet veranderde. Hij weigerde medeplichtig te zijn aan de verduistering van humanitaire hulp door de Ethiopische regering en klaagde aan dat die laatste niet toeliet om extra voedselcentra in Kelala te openen.⁸⁷ In het kamp van Korem waren de vrijwilligers van AZG-F getuige van de deportatie van zeshonderd mensen. Het RRC beschuldigde AZG-F op 24 november van desinformatie en gelastte de organisatie het land te verlaten. Uiteindelijk werd ze op 2 december 1985 het land uitgejaagd. Het RRC bevroor haar rekeningen.⁸⁸

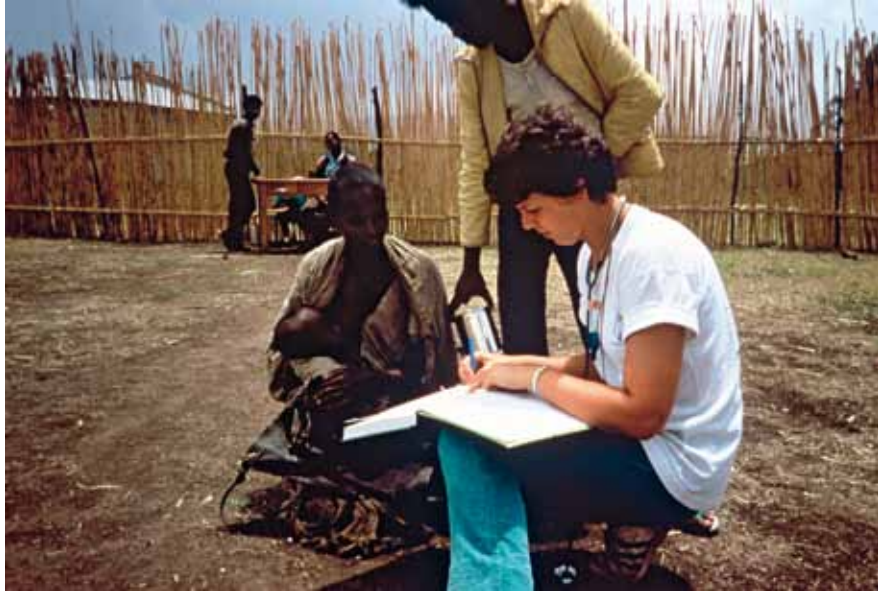
Met de uitwijzing van AZG-F kwam er echter geen einde aan de beschuldigingen. De Fransen gingen er nog harder tegenaan, meer en meer gesteund door de pers. Op 12 december keurde het Europees Parlement een resolutie goed waarin ze het deportatiebeleid veroordeelde. De Amerikanen deden eind december hetzelfde. De pers maakte er melding van dat verantwoordelijken van het RRC er de brui aan gaven en leek op die manier ook de (stroom van) informatie van AZG-F te bevestigen. Toch kreeg AZG-F in december 1985 geen steun van andere organisaties, met uitzondering van het Internationaal Comité van het Rode Kruis. Rony Brauman merkt wel op dat: ‘algemeen gesproken ngo’s zoals Concern en Save the Children volledig akkoord gaan met ons over de kern van de zaak, maar een andere mening hebben over de manier waarop de kwestie moet worden aangekaart’.⁸⁹ Dat was

Groep kinderen in een voedingskamp in Korem, Ethiopië, 1985.
Foto © AZG/MSF (Archief Artsen Zonder Grenzen, Brussel)

echter niet de zienswijze van de meeste ngo’s. Sommige ervan, zoals Christian Relief and Development Association⁹⁰, steunden zelfs het algemene hervestigingsbeleid, omdat het volgens hen te verdedigen viel in het licht van de chronische droogte die in het noorden van Ethiopië heerste.⁹¹

AZG-B besliste om in Ethiopië te blijven. Anders dan de Franse collega’s waren de Belgen geen getuige van gewelddadige taferelen en zagen zij ‘geen reden om wat dan ook aan te klagen en hun opdracht te onderbreken’.⁹² Volgens Pierre Harzé, de verantwoordelijke van de Belgische missie van AZG, werkte AZG-B ‘in de marge, op een plek waar de media niet over berichtten en die politiek niet belangrijk was. Wij werkten samen met de lokale overheden, we deden ons werk [...]. AZG-F bevond zich in het oog van de storm, in die gigantische kampen van Korem, die vreselijke wachtkamers van de dood.’⁹³ Georges Dallemagne, destijds directeur van de operaties van AZG-B, was voorzichtiger.⁹⁴ Hij sprak over verschillende situaties, al ontkende hij niet dat gelijkaardige operaties plaatsvonden in Tigray, zij het dat die minder zichtbaar waren en dat niemand ooit de kampen van AZG-B was binnengedrongen.⁹⁵ Jean Luxen sprak in 1986 in dezelfde bewoordingen de algemene vergadering van AZG-B toe: ‘Het is moeilijk oordelen over de legitimiteit van de verplaatsing van meerdere honderdduizenden mensen, van het noorden van het land naar de meer vruchtbare zuidelijke provincies. De criteria van de Ethiopische autoriteiten (slachtoffer zijn van de natuurramp, in goede gezondheid verkeren, vrijwillig vertrekken en vergezeld zijn van je familie) werden niet altijd gerespecteerd

Consultatie van Artsen Zonder Grenzen in een vluchtelingenkamp in Ethiopië, 1985.
Foto © AZG/MSF (Archief Artsen Zonder Grenzen, Brussel)

en die bevolkingsgroepen kampen momenteel met acute gezondheidsproblemen.’⁹⁶ En hij besloot: ‘Wij kiezen ervoor om ter plekke te zijn, zonder daarom oogkleppen op te hebben.’⁹⁷ AZG-B bleef verder werken in Ethiopië; de opdracht bestond uit de verbetering van het (gezondheids)systeem en de opleiding van lokaal personeel. In 1986 tekende de organisatie een overeenkomst met de regering om een ziekenhuis in Barentu (Eritrea) te renoveren. In een persbericht naar Agence France Presse liet ze echter meteen weten ‘niet met de Ethiopische regering samen te werken’ inzake medische hulp en aan de slag te zijn in streken waarin geen bevolkingsgroepen werden verplaatst.⁹⁸

Om de Ethiopische kwestie goed te begrijpen, moet men beseffen dat AZG-B eind december 1985 nog altijd een diep wantrouwen koesterde tegenover AZG-F. Amper zes maanden nadat beide ngo’s in de rechtbank tegenover elkaar stonden, bleven de spanningen voelbaar en praatten Parijs en Brussel nog altijd niet met elkaar. Dat AZG-F een communistische regering de levieten las, leek bovendien zonder meer een bevestiging van het vermoeden (van AZG-B) dat AZG-F aan neoliberal militanisme deed. En dat er niet werd gecommuniceerd tussen Parijs en Brussel zorgde vanzelfsprekend ook niet voor de nodige opheldering.

De verschillende standpunten inzake de Ethiopische kwestie lagen tot op zekere hoogte in het verlengde van het dispuut over LSF, aangezien het in die kwestie wel degelijk ging over de betrokkenheid van AZG bij evidente politieke gebeurtenissen.

Getuigen was inderdaad een standpunt innemen. Rony Brauman weigerde ‘mee te spelen in een schijnvertoning, [...] [het gaat om] elementaire ethische regels’.⁹⁹ AZG-F meende dat het geen andere keuze had dan zich in het openbaar uit te spreken over de verduistering van hulp. Maar door dat te doen, viel het de Ethiopische regering frontaal aan en positioneerde het zich ergens in een politieke discussie.

Het standpunt van AZG-B wijzigde wel in de loop van de jaren. In 1980 waarschuwde de directeur: ‘Wanneer wij getuige zijn van iets, dan hebben wij onze eigen interpretatie, maar die kan fout zijn.’ Om die reden besliste de raad van bestuur er vanaf toen over of het opportuun was verklaringen af te leggen over de werking op het terrein.¹⁰⁰ In mei 1983 leek het standpunt een beetje te worden aangepast. AZG-B kon toen: ‘soms ook getuigenis afleggen, wanneer de rechten van volkeren en individuen worden geschonden, omdat het kwaad besmettelijk is’.¹⁰¹ Maar de crisis rond LSF zorgde ervoor dat de medische ethiek strikter werd geïnterpreteerd. In 1986 legde de raad van bestuur de volgende procedure vast: ‘Wanneer iemand of een team van AZG getuige is van een geval van schending van de mensenrechten, dan verzamelt hij of zij zo veel mogelijk bewijzen en bezorgt die aan het hoofdkantoor. Die zullen worden doorgegeven aan Amnesty International, de enige geloofwaardige instelling in de wereld op dat vlak.’¹⁰² Dat die gedragslijn werd vastgelegd, had ongetwijfeld te maken met de aanwezigheid van Armand D’Hondt in de raad van bestuur van AZG-B vanaf 1985. Volgens een mededeling van voorzitter Réginald Moreels aan de algemene vergadering in 1987 moest AZG ‘koste wat het kost de lijdende mens bijstaan, dat is wat telt, veel meer dan de politiek en de verklaringen’.¹⁰³

In 1986 trad Claude Malhuret terug uit AZG-F en begin 1987 zette een nieuwe generatie binnen AZG-B Philippe Laurent, de stichter van de organisatie, aan de kant. Het pad van de dialoog tussen beide afdelingen was nu geëffend en tijdens verschillende internationale bijeenkomsten werd de basis gelegd voor het toekomstige internationale bureau van AZG (opgericht in 1991). Met het duo Jean-Pierre Luxen (algemeen directeur) en Réginald Moreels (voorzitter) en de rest van de nieuwe generatie die de lakens uitdeelde binnen AZG-B, bleef de koers van de organisatie inzake het afleggen van verklaringen en de afstand tot de politiek, aanvankelijk ongewijzigd. De Europese Conventie van AZG, die op 3 en 4 juni 1989 in Toulouse plaatsvond, vatte de standpunten van de verschillende afdelingen als volgt samen: ‘AZG-F zal de schendingen van de mensenrechten verder openlijk aanklagen en AZG-B en Nederland zullen pas hetzelfde doen wanneer de “stille diplomatie” en de persberichten geen vruchten afwerpen, wanneer de situatie op het terrein als buitengewoon ernstig wordt beschouwd en geen enkel andere organisatie een bepaalde zaak kan aankaarten.’¹⁰⁴ Voor AZG-B was de tijd daarvoor duidelijk nog niet rijp. De organisatie had haar succes te danken aan haar apolitieke opstelling. Leden laten getuigen kon het apolitieke karakter van AZG in gevaar brengen.

De crisis maakte duidelijk hoe in de jaren 1980 twee verschillende interpretaties over het *sans-frontièrisme* ingang vonden en zich ontwikkelden binnen een generatie ngo’s die dezelfde filosofie koesterden. AZG-F vond dat bij een opdracht alle obstakels uit

de weg geruimd moesten worden, en dat het politiek gekonkel publiek aangeklaagd moest worden wanneer dat de organisatie verhinderde te interveniëren. Voor de Belgen was *sans-frontièrisme* op de eerste plaats een zaak van professionele, maar apolitieke medische hulp. Zij zagen het apolitieke karakter van de organisatie als het beste middel om echt tot bij de patiënten te geraken. Tegelijkertijd was het de hoeksteen van de populariteit van AZG bij geldschieters en het grote publiek.

AZG-B mengde zich dan ook niet in de discussies over het ontwikkelingsbeleid in de jaren 1980. De organisatie veroordeelde LSF en vond voor dat standpunt steun bij een meerderheid van de publieke opinie, zoals blijkt uit krantenartikelen uit die tijd.¹⁰⁵ Het budget van AZG-B explodeerde werkelijk in het midden van de jaren 1980, met name dankzij giften van het grote publiek.¹⁰⁶ Dat toonde het succes aan van een nieuwe vorm van humanitaire actie, geïnspireerd door het respect voor de medische ethiek in de strikte zin van het woord. AZG-B riep tussen 1980 en 1987 niet echt op om de Belgische samenleving en mentaliteit te veranderen. Het concentreerde zich volledig op de mens die leed in het Zuiden. Het ging wel degelijk om een nieuwe benadering in de wereld van de humanitaire hulpverlening en het betekende vooral een breuk met tiersmondistische beweegredenen, die simpelweg niet behoorden tot het werkterrein van AZG-B. De manier waarop AZG-B werkte en zich positioneerde, maakte school en was zo succesvol dat in haar spoor een hele serie gespecialiseerde ngo's ontstonden. AZG-B wierp zich geleidelijk aan op als de grootste Belgische ngo.¹⁰⁷ Ook AZG-F bleef onmiskenbaar populair in de jaren 1980, maar dan wel door voor een andere opstelling te kiezen: in plaats van de kwestie van het tiersmondisme links te laten liggen, viel het vanaf 1984 dat gedachtegoed frontaal aan en aarzelde het niet om de Franse samenleving te bevragen over haar houding tegenover 'ontwikkelingsproblemen'. Door dat te doen, nam de organisatie noodzakelijkerwijs een politiek standpunt in.

AZG-B trachtte in de jaren 1980 haar status van apolitieke ngo te handhaven op het terrein, in gespannen situaties, waarin het merendeel van de opdrachten een politiek karakter leek te hebben – zelfs als het ging om humanitaire opdrachten. De organisatie sloot akkoorden met regeringen en overheden in Tsjaad, Ethiopië en elders. Die lieten een zekere dubbelzinnigheid zien, want om noodlijdende bevolkingen te kunnen bereiken, werkte AZG-B vaak op het snijvlak van hulp en politiek. Desondanks slaagde de organisatie er in de jaren 1980 in om grotendeels buiten het domein van de politiek te blijven, met name vooral dankzij haar 'stille diplomatie'.

Dat originele standpunt was het resultaat van een levendige discussie die tot op de dag van vandaag actueel blijft in de wereld van de humanitaire hulpverlening. Die discussie laat zien hoe enorm moeilijk het voor ngo's van de vierde generatie is om in de eerste plaats hun geloof in de 'techniciteit' van hun opdracht uit te dragen. Dit is de eeuwige vraag: moet je een bepaalde situatie aanklagen, met het risico dat je niet meer kunt interveniëren; of moet je je mond houden om tussenbeide te kunnen komen, met het risico dat de situatie verder verslechtert? Een vraag die even eenvoudig als onoplosbaar lijkt. En er bestaat vanzelfsprekend geen pasklaar

Bezoek van Artsen Zonder Grenzen aan een dorp in Tigray, 1985.
Foto © AZG/MSF (Archief Artsen Zonder Grenzen, Brussel).

of definitief antwoord op. Wel moet je je standpunt telkens opnieuw aanpassen, in functie van de omstandigheden en de missie die je als ngo voor ogen hebt, zoals dit artikel aantoont. AZG werd later in Rwanda met een gelijkaardige situatie als in Ethiopië geconfronteerd, zij het in andere termen. Ook bij de gewelddaden van het nieuwe Rwandese regime in 1994-1995, doken er meningsverschillen op tussen de verschillende afdelingen.¹⁰⁸ Met dit artikel, waarin het we het verleden opnieuw onder de loep leggen, trachten we niet alleen AZG, maar alle solidariteitsbewegingen een instrument aan te reiken dat hen kan helpen die vraag te beantwoorden.

De geschiedenis van de solidariteitsbewegingen blijft, algemeen gesproken, grotendeels terra incognita. Voor historici die zich nogal aarzelend – dat moeten we toegeven – op dat terrein wagen, valt er nog enorm veel werk te verrichten. Zo is er nog geen historisch onderzoek verricht over het merendeel van de Belgische ngo's. Dat moet eerst gebeuren alvorens er een meer globale analyse van de wereld van de ngo's in België gemaakt kan worden en die ngo's gesitueerd kunnen worden in de context van solidariteitsbewegingen in het algemeen. De tijd dringt vaak ook, dat heb ik bij de voorbereiding van deze bijdrage kunnen ondervinden: de archieven zijn versnipperd en worden bewaard in precaire omstandigheden, als ze al niet gewoon verdwenen zijn. Bij gebrek aan archieven kan je je toevlucht nemen tot interviews

om te trachten de ‘gaten’ te compenseren en de dynamiek van de gebeurtenissen beter te begrijpen. Maar interviews vormen slechts een tijdelijke oplossing.

De politisering van de humanitaire hulp is ongetwijfeld een thema waarover eindeloos kan worden gediscussieerd en onderzoek kan worden verricht. Voor de omgekeerde benadering, waarbij de filosofie en de strategische gedachte achter een bepaalde apolitieke houding onder de loep worden gelegd, hebben historici tot dusver relatief weinig animo vertoond. Nochtans ontbreekt het niet aan onderzoekspistes op dat vlak. Het blijft wachten op een studie waarin de succesvolle apolitieke opstelling van AZG-B in de jaren 1980 wordt vergeleken met het politieke optreden van andere ngo's en humanitaire sociale bewegingen, temeer daar de organisatie in de jaren 1990 meer de richting uitging van het actief afleggen van verklaringen, zonder daarom de principes van haar handvest te verloochenen. De geschiedenis van die overgang moet nog worden geschreven. Daarbij zal er aandacht moeten zijn voor de nieuwe humanitaire context van de jaren 1990. In die context speelde de staat opnieuw een grote rol en waren dus ook de politiek en de ideologieën helemaal terug. Wellicht hadden die het toneel van de humanitaire hulpverlening nooit echt verlaten.

Mettertijd zullen de ngo's er meer en meer toe gebracht worden om samen te werken en te onderhandelen met staten en politieke bewindslieden. Om die reden is de ervaring van AZG-B in de jaren 1980 relevant. Ze geeft de aanzet tot een nieuwe discussie over een fundamenteel principe van de werking van ngo's: de neutraliteit. Die discussie is niet helemaal gesloten.

- 1 Het boek van Anne Vallaeys blijft een referentiewerk, ook al handelt het vooral over de Franse tak van AZG. Anne VALLAEYS, *Médecins Sans Frontières. La biographie*, Parijs: Fayard, 2004, 764 pp.; Het handvest werd na 1971 niet meer aangepast. Zie: <http://www.msf-azg.be/over-azg/handvest>, laatst geraadpleegd op 06/10/2011.
- 2 Patrick DEVELTERE, De derdewereldbeweging: een nieuwe sociale beweging en een netwerkbeweging. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, (2004)34, pp. 421-443.
- 3 Zie: MSF reluctantly withdraws from Thailand after 35 years. Op: *Website Doctors Without Borders*, <http://www.doctorswithoutborders.org/news/article.cfm?id=5550,07/10/2011>.
- 4 Zie vooral de inleiding van: Pierre NORA (red.), *Les lieux de mémoire*, Parijs: Gallimard, 1984-1993 (zeven delen).
- 5 De auteur heeft een artikel gewijd aan de ontwikkeling en het groeiproces van AZG-B in de beginjaren. Zie: *Entrepreneurs humanitaires: 'Médecins Sans Frontières - Belgique', genèse d'une ONG atypique (1980-1987)*. In: *Bijdragen tot de Eigentijdse Geschiedenis*, (2009)21, pp. 11-54.
- 6 Privéarchief Philippe Laurent, Statuten AZG, 11/1980, p. 2.
- 7 Anne VALLAEYS, *Médecins Sans Frontières [...]*, p. 361.
- 8 Claire Bourgeois (°1953) studeerde geneeskunde (ULB, 1978) en tropische geneeskunde (Instituut voor Tropische Geneeskunde, 1979). Ze ging in 1979 in Thailand aan de slag voor AZG. Tot in 1984 was ze de eerste vaste medewerker op de zetel van AZG. Daarna vertrok ze naar Tsjaad, als coördinator (1984-1986). Tussen 1986 en 1992 vervulde ze verschillende functies op de zetel van AZG en maakte ze

ook vaak deel uit van missies (Sahel, Soedan, Mali, Guinee, Liberia). Na een laatste missie in Kenia in 1992 verliet ze AZG om te werken voor het Hoog Commissariaat voor de Vluchtelingen van de Verenigde Naties. Ze bekleedde meerdere verantwoordelijke functies, met name in Goma en later in Abéché. Gegevens meegedeeld door Claire Bourgeois, 2006.

- 9 Philippe Laurent (°1951) studeerde geneeskunde (ULg) en tropische geneeskunde (Instituut voor Tropische Geneeskunde). Hij werkte voor AZG-F in de kampen in Thailand alvorens AZG-B op te richten. Hij leidde de organisatie van 1980 tot 1986. Hij bleef daarna actief in de sector: hij werkte drie jaar in Libanon voor Dokters van de Wereld en trad in 1992 toe tot het Belgische Rode Kruis. Hij was van 1994 tot 1999 algemeen directeur van de Franstalige vleugel van die organisatie. In 2000 werd hij voorzitter van de raad van bestuur van het Agence Wallonne pour l'Intégration des Personnes Handicapées. Later werd hij ook voorzitter van de Fédération des Associations de Coopération au Développement en leidde hij het vrijwilligersplatform. Gegevens meegedeeld door Philippe Laurent, 2006, en uit Michel THEYS, *Qui êtes-vous? Philippe Laurent: un potache humaniste*. In: *La Libre Belgique*, 28-29/11/1981, p. 2.
- 10 Eric GOEMARE, Une ONG au ministère. In: Rony BRAUMAN (red.), *Utopies sanitaires*, Parijs: Le pommier-Fayard, 2000, p. 237.
- 11 Archief AZG-B, Algemene vergadering 1980-1983, Philippe LAURENT, *Rapport moral 1982-1983*, 05/1983, p. 2.
- 12 93 procent in 1981, 69 procent in 1982, 87 procent in 1983, 23 procent in 1984, 27 procent in 1986.
- 13 Zie: Archief AZG-B, Activiteitenverslagen 1980-1987.
- 14 Archief AZG-B, Raad van bestuur 1988, Réginald MOREELS, *Les missions, document présenté par le service des opérations pour le Conseil d'Administration et la réunion des membres cooptés*, 04/05/1987, p. 3.
- 15 Het tiersmondisme is een politieke doctrine van overwegend – maar niet uitsluitend – linkse signatuur. Het wil de derde wereld haar vrijheid teruggeven en bevrijden van de westerse overheersing. De beweging werd belangrijker in de jaren 1950 met de onafhankelijkheidsstrijd van de Afrikaanse landen, maar je treft ze ook aan in de westerse wereld. Ze legt de schuld voor de armoede van de derde wereld bij het buitenlandse kapitalisme en, op de eerste plaats, bij de Europese metropolen die op een nefaste wijze interveniëren in die landen. Voor tiersmondisten volstaat de institutionele en politieke onafhankelijkheid van de landen van de derde wereld niet, aangezien er een economische en nekolonialistische logica aan het werk is die de arme landen onderwerpt aan de rijke (tiersmondistische theorie van de 'afhankelijkheid' of de 'onderontwikkeling' door de 'ongelijke ruil'). Zie: Tiers-monde, tiers-mondisme. In: Mokhtar LAKEHAL, *Dictionnaire de science politique*, Parijs: L'Harmattan, 2005, pp. 380-381; Lemma 'Tiers-mondisme'. In: *Glossarium van Perspective Monde* (Université de Sherbrooke, Canada), <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMDictionnaire?iddictionnaire=1517>, laatst geraadpleegd op 12/10/2011; Christian COMELIAU, *Mythes et espoirs du tiers-mondisme*, Parijs: L'Harmattan, 1986.
- 16 Gregor STANGHERLIN, Les organisations non gouvernementales de coopération au développement: Origine, cadre juridique, cofinancement et enjeux. In: *Courrier hebdomadaire du CRISP*, (2001)1714-1715.
- 17 Lees in dat verband Jean-Philippe PEEMANS, *Le développement des peuples face à la modernisation du monde: les théories du développement 'réel' dans la seconde moitié du XXème siècle*, Louvain-la-Neuve/Parijs: Bruylant/L'Harmattan, 2002, pp. 119-166.
- 18 *Les états-généraux de la coopération au développement, actes du colloque*, Brussel: Centre National de Coopération au Développement, 1990, p. 26.
- 19 Pascal BRUCKNER, *Le sanglot de l'homme blanc. Tiers-monde, culpabilité, haine de soi*, Parijs: Points, 1983; Men dient eveneens enkele minder invloedrijke werken te citeren zoals Yvs MONTENAY, *Le socialisme contre le tiers-monde*, Parijs: Albin Michel, 1982 en Carlos RANGEL, *L'Occident et le tiers-monde*, Parijs: Laffont, 1982.

- 20 Gregor STANGHERLIN, Les organisations non gouvernementales [...], p. 17.
- 21 Patrick DEVELTERE, Bénédicte FONTENEAU, Ignace POLLET, L'évaluation dans les ONG belges. Entre volonté et contrainte. In: *Tiers-Monde*, (2004)45, p. 804.
- 22 Archief AZG-B, Raad van bestuur 1988, Karel CLAES, Interne nota: conc. Agence de pub, 06/1987, p. 2.
- 23 Een campagne die dateert uit 1985-1986 en doet denken aan de sensationele foto van de kleine Afghaanse vrouw met groene ogen op de omslag van het juninummer van *National Geographic* in 1985.
- 24 Het is een veelzeggende anekdote: AZG heette aanvankelijk Dokters Zonder Grenzen. De wijziging in Artsen Zonder Grenzen dateert van 30 maart 1983. Zie: *Belgisch Staatsblad*, 30/03/1983, 2700/81.
- 25 Texte intégral du discours royal. In: *La Libre Belgique*, 26/12/1984, p. 3.
- 26 De overstap naar de politiek van leden van AZG-B (onder meer Réginald Moreels en Jan Van Erps) vond inderdaad tamelijk laat plaats, in het begin van de jaren 1990.
- 27 Samy COHEN, Altermondialistes et société civile internationale. In: *Revue française de science politique*, 54(2004)3, pp. 386-389.
- 28 Marc HOOGE & Jaak BILLIET, Inleiding: Tussen vernieuwing en continuïteit. Sociologen en historici over nieuwe sociale bewegingen. In: *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, (2004)34, pp. 319-329.
- 29 Christophe AGUITON, Nouvelle radicalité, nouveaux mouvements sociaux. In: *EMPAN*, (2003)50, p. 78.
- 30 Johanna SIMÉANT, Entrer, rester en humanitaire: des fondateurs de Médecins sans frontières aux membres actuels des ONG médicales françaises. In: *Revue française de Sciences Politiques*, 51(2001)1-2, pp. 47-72.
- 31 Archief AZG-B, Algemene vergadering 1980-1983, Philippe LAURENT, *Rapport moral 1981-1982*, 05/1982, p.7.
- 32 Philippe Laurent aan Anne Vallaeys. In: Anne VALLAEYS, *Médecins Sans Frontières [...]*, p. 489.
- 33 Archief AZG-B, Algemene vergadering 1980-1983, Philippe LAURENT, *Rapport moral 1981-1982 [...]*.
- 34 Archief AZG-B, Algemene vergadering 1980-1983, Philippe LAURENT, *Rapport moral 1981-1982 [...]*.
- 35 Otages belges au Tchad. In: *La Libre Belgique*, 27/01/1984, p. 1.
- 36 Rony Brauman aan Anne Vallaeys. In: Anne VALLAEYS, *Médecins Sans Frontières [...]*, p. 489.
- 37 En niet een paar dagen later, zoals te lezen valt in Anne VALLAEYS, *Médecins Sans Frontières [...]*, p. 499.
- 38 Otages belges libérés au Tchad. In: *La Libre Belgique*, 03/04/1984, p. 2.
- 39 Johanna SIMÉANT, What is going global? The Internationalization of French NGOs without borders. In: *Review of International Political Economy*, 12(2005)5, pp. 851-883.
- 40 Claude Malhuret (°1950) is een Franse arts en politicus (RPR-UMP). Zie: <http://www.ville-vichy.fr/claude-malhuret-maire-de-vichy.htm>, laatst geraadpleegd op 12/10/2011; Rony Brauman (°1950) is een Franse arts. Zie: <http://www.prix-henry-dunant.org/?p=10065&lg=en>, laatst geraadpleegd op 12/10/2011.
- 41 Privéarchief Philippe Laurent, Philippe LAURENT, Annexe V, MSF perspectives '83. In: *Programme d'activités 1986-1987*, p. 12.
- 42 Privéarchief Philippe Laurent, *Le tiers-mondisme en question, colloque les 23 et 24 janvier*, LSF, 01/1985.
- 43 Erwan QUEINNEC, L'ambivalence être/objet des organisations humanitaires: un objet de recherche pour les sciences de gestion. In: *Revue internationale des sciences sociales*, 177(2003)3.
- 44 Anne VALLAEYS, *Médecins Sans Frontières [...]*, p. 478.
- 45 'Als dit colloquium een show wil zijn van confrontaties die meer polemisch dan echt verhelderend zijn, zullen we geen stap verder geraken in deze zaak.' Geciteerd door: Olivier WEBER, *French doctors. L'épopée des hommes et des femmes qui ont inventé la médecine humanitaire*, Parijs: Robert Laffont, 1995, p. 403.
- 46 Archief AZG-B, Algemene vergadering 1983-1984 en 1985-1986, *Lettre ouverte adressée à la direction collégiale et aux membres MSF*, N'Djamena, 17/01/1985.
- 47 De voorzitter van AZG (Rony Brauman) was directeur van LSF en de voorzitter van LSF (Claude Malhuret) was directeur van AZG. De organisaties hadden dezelfde penningmeester en zetel.
- 48 Jean-Pierre Luxen (°1954) studeerde geneeskunde (ULg) en tropische geneeskunde (Instituut voor Tropische Geneeskunde). Hij vertrok met AZG-F naar Afghanistan, alvorens aan de slag te gaan bij de missie van AZG-B in Thailand. Daarna was hij coördinator van de missie in Tsjaad (1982-1984), om vervolgens naar de zetel van de organisatie in Brussel terug te keren. Hij was directeur Operaties en voorzitter van AZG-B en later ook algemeen directeur (1989-1994). Daarna werkte hij als onafhankelijk raadgever, nog later ging hij aan de slag bij de Belgische Technische Coöperatie als directeur Sectoriële en Thematische Expertise. Gegevens meegedeeld door Jean-Pierre Luxen.
- 49 Privéarchief Philippe Laurent, Philippe LAURENT, Conclusion: il faut délier MSF et LSF. In: Philippe LAURENT & Jean-Pierre LUXEN, *Médecins Sans Frontières et Liberté Sans Frontières: l'incompatibilité*, p. 9.
- 50 Privéarchief Philippe Laurent, Philippe LAURENT, Conclusion [...], p. 5.
- 51 Privéarchief Philippe Laurent, Philippe LAURENT, Conclusion [...], p. 9.
- 52 Helaas beschikken we niet over het verslag daarvan. We kennen ook de datum niet. Privéarchief Philippe Laurent, Brief van Willy Demeyer aan Rony Brauman, 08/05/1985.
- 53 Privéarchief Jean-Pierre Luxen, Brief van Jean-Pierre Luxen aan Rony Brauman, 05/04/1985.
- 54 Privéarchief Jean-Pierre Luxen, Brief van Rony Brauman aan Jean-Pierre Luxen, 11/04/1985.
- 55 'De toon van het eerste ontwerp was uitgesproken neoliberal. Dat ontwerp werd in die vorm echter nooit goedgekeurd door Malhuret en Brauman. Toch was de Belgische oppositie tegen LSF grotendeels gebaseerd op dat ontwerp.' In: Archief AZG-B, Raad van bestuur 1988, *Minutes of MSF section meeting Amsterdam 28th of February 1987*, p. 4.
- 56 Het ging in dit geval om de tussenkomst van Helmut Jousten. Hij kreeg de steun van Philippe Mahoux en Pierrot Harzé.
- 57 Alain GRESH, Une Fondation au-dessus de tout soupçon. In: *Le Monde Diplomatique*, 05/1985, pp. 18-19 (het volledige dossier: pp. 13-36).
- 58 43 stemmen voor, 3 tegen en 2 onthoudingen, op een totaal van 111 leden van de algemene vergadering. Uit het verslag van de algemene vergadering van AZG-F, 03/05/1985. Geciteerd door: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés de populations en Éthiopie 1984-1986*, Parijs: Médecin Sans Frontières, 2005, p. 47; Privéarchief Philippe Laurent, Louis VAN BUNNEN, *Conclusions dans le procès Médecins Sans Frontières Belgique-France*, 10/07/1985.
- 59 Er werd verwezen naar Nicaragua en Angola. AZG-B had in Angola contact opgenomen met de regering zonder de UNITA daarvan in te lichten. Aangezien AZG-F met die laatste samenwerkte, werd het in een netelig parket gebracht. Het optreden van de Belgische missie in Nicaragua werd als uiterst geëngageerd ingeschat. Zij zou het fragiele bouwwerk dat door AZG in vijf jaar was tot stand gebracht, in gevaar kunnen brengen. Zie: Privéarchief Philippe Laurent, Verslag van de algemene vergadering van AZG-F, 03/05/1985.
- 60 Armand D'Hondt (°1933), zie: *Qui est qui en Belgique francophone et au Grand-Duché de Luxembourg 1990-1991*, Brussel: Appel, 1990, p. 195.
- 61 Privéarchief Philippe Laurent, Louis VAN BUNNEN, *Conclusions [...]*, p. 4.
- 62 Rony BRAUMAN, Tiers-mondisme: les intentions et les résultats. In: *Le Monde Diplomatique*, 11/1985, pp. 4-5; Philippe LAURENT, Solidarité et non-alignement idéologique. In: *Le Monde Diplomatique*, 11/1985, pp. 4-5. (De artikels van Rony Brauman en Philippe Laurent werden gepubliceerd op dezelfde pagina's.)
- 63 Jacques Pinel (logistiek expert, werkzaam op de twee zetels) en Jean-Luc Nahel (als antropoloog betrokken bij opleidingscycli) hadden als enigen nog een band met elkaar.
- 64 *Belgisch Staatsblad*, 26/06/1986, p. 2700/81.

- 65 Archief AZG-B, Raad van bestuur 1985-1987, Verslag van de buitengewone algemene vergadering van AZG-B, Brussel, 18/12/1985, p. 1.
- 66 Archief AZG-B, Raad van bestuur 1985-1987, Verslag van de raad van bestuur van 18/06/1985. Het verzoek van het Rode Kruis kwam er vanwege het kruis met de rode kleur. We hebben niet meer informatie over deze nochtans interessante en veelzeggende kwestie kunnen vinden. De archieven van AZG-F en het Internationaal Comité van het Rode Kruis bevatten wellicht meer details over deze episode.
- 67 Archief AZG-B, Algemene vergadering 1987-1988, Documenten en stembiljetten; Willy DEMEYER, *Médecins Sans Frontières – international*, 03/1987, p. 2.
- 68 Dokters van de Wereld voert hetzelfde type opdrachten als AZG uit. De organisatie situeert zich sinds haar oprichting in maart 1980 wel zeer duidelijk op het snijvlak van ‘verzorgen en getuigen’. Ze heeft van het recht op inmenging haar stokpaardje gemaakt.
- 69 Het conflict draaide vooral om de vraag wie AZG ging leiden en kreeg gestalte in het project ‘een boot voor Vietnam’ (L’Île de Lumière) van Bernard Kouchner, dat bekritiseerd werd door Rony Brauman en Malhuret. Voor de geschiedenis van AZG-F verwijs ik naar Anne VALLAËYS, *Médecins Sans Frontières [...]*, en met name naar het hoofdstuk *Biafraïes contre ‘soixante-huitards’*.
- 70 Naar dat model wordt duidelijk gerefereerd in het document dat Philippe Laurent in 1983 ontving en dat hij beschouwde als de geheime agenda van LSF (zie eerder). De Heritage Foundation, opgericht in 1983, is tot op de dag van vandaag een van de belangrijkste conservatieve Amerikaanse denktanks. In de jaren 1980 vormde ze een belangrijke inspiratiebron voor de Reagan-doctrine en gold ze als een vurige verdediger ervan. Zie: <http://www.heritage.org>, laatst geraadpleegd op 13/10/2011.
- 71 Tijdens de interviews die ik in 2005 had met de twee voornaamste betrokkenen, hielden Rony Brauman en Philippe Laurent nog steeds vast aan hun (tegengestelde) visies over wat de ‘werkelijke’ bedoelingen waren van LSF. Het beschikbare historiografische materiaal laat niet toe om uitsluitel te geven over de kwestie.
- 72 Rony Brauman in: Archief AZG-B, Algemene vergadering 1983-1984 en 1985-1986, Verslag van de zesde gewone algemene vergadering, 27-28/04/1985.
- 73 Jean-Pierre LUXEN, Rapport moral 1985. In: *Médecins Sans Frontières Belgique*, januari-maart 1985, p. 8.
- 74 Een Eritrese guerrillabeweging in het noorden van het land sinds 1961, een guerrillabeweging in Tigray (wat zuidelijker), Somalische bewegingen in het zuidoosten, de bevrijdingsfronten Sidamo en Oromos in het centrum en het westen van het land.
- 75 Met name de analyse van Alex DE WAAL, *Famine Crimes: Politics & the Disaster Relief Industry in Africa*, Londen: African Rights and the International African Institute, 1997. Zie ook: Patrick WEBB & Joachim VON BRAUN, *Famine and Food Security in Ethiopia: Lessons for Africa*, Chichester: John Wiley and Sons, 1996.
- 76 Privéarchief Philippe Laurent, AZG-B, *Ethiopie: la plus grande famine du siècle*, 02/1985.
- 77 Suzanne FRANKS, How famine captured the headlines. In: *Media History*, 12(2006)3, pp. 291-312.
- 78 Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 23.
- 79 François JEAN, Du bon usage de la famine, AZG-F, 10/1986. Geciteerd in: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 41.
- 80 Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 8.
- 81 Verslag van de raad van bestuur van AZG-F op 24/03/1985. Geciteerd door: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 41.
- 82 Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 63.
- 83 Archief AZG-B, Ethiopië 1987, document Ethiopië, 12/1986 (?), pp. 2-4.
- 84 Thomas PRENTICE, L’Ethiopie accusée de détourner l’aide pour la famine. In: *The Times*, 03/12/1984. Vertaald en geciteerd door: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 21.
- 85 Interessant feit. De hulp schijnt eveneens te zijn aangewend om wapens te kopen, vooral voor de rebellenbeweging in Tigray. Pas in 2010 geraakte dat nieuws bekend, na een bericht van de BBC op 3 maart van dat jaar. Zie: Martin PLAUT, Ethiopia famine aid ‘spent on weapons’. Op: *Website BBC News*, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8535189.stm>, 03/03/2010. In de archieven van AZG-B en AZG-F is daarover niets terug te vinden.
- 86 Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 69.
- 87 Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 55-63.
- 88 Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 88.
- 89 Verslag van de raad van bestuur van AZG-F op 25/11/1985. Geciteerd door: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 86.
- 90 De Christian Relief and Development Association werd in 1973 opgericht door 93 verenigingen om de noodhulp voor een hongersnood in Ethiopië te coördineren. In de periode die ons interesseert, werd de organisatie geleid door Oxfam en een afgevaardigde van de Ethiopische regering. Zie: <http://www.crdaethiopia.org>, laatst geraadpleegd op 13/10/2011.
- 91 Déclaration des membres du Christian Relief and Development Association, 18/12/1985. In: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 102.
- 92 Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 96.
- 93 Interview met Pierre Harzé door Laurence Binet. In: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 97.
- 94 Georges Dallemagne (°1958) is arts, gespecialiseerd in tropische geneeskunde. Hij studeerde daarnaast internationale politiek en ziekenhuisbeheer (ULB). Hij werd lid van AZG in 1984 en was zes jaar actief op het terrein, in Afrika en Azië. Daarna leidde hij gedurende zeven jaar de operaties van AZG. Later werd hij algemeen directeur van Handicap International. Van 1999 tot 2003 was hij senator voor het CDh. Zie: <http://www.georgesdallemagne.be>, laatst geraadpleegd op 13/10/2011.
- 95 Interview met Georges Dallemagne door Laurence Binet. In: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 97.
- 96 Archief AZG-B, Raad van bestuur 1988, Jean-Pierre LUXEN, *Rapport moral 1986*, 05/1986, p. 1.
- 97 Archief AZG-B, Raad van bestuur 1988, Jean-Pierre LUXEN, *Rapport moral [...]*.
- 98 Privéarchief Philippe Laurent, *MSF Belgique engage 1,75 millions de dollars pour l’Ethiopie en 1986*. Geciteerd door: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 109.
- 99 Une interview de Rony Brauman, président de Médecins Sans Frontières. In: *La Croix*, 01/11/1985. Geciteerd door: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, p. 63.
- 100 Privéarchief Philippe Laurent, Philippe LAURENT, *Rapport moral 1982-1983*, 05/1983, p. 10.
- 101 Privéarchief Philippe Laurent, Philippe LAURENT, *Rapport moral 1981-1982*, 05/1982, p. 8.
- 102 Archief AZG-B, Raad van bestuur 1984-1987, Robert DENOEL, *Réflexion sur: le choix des missions à Médecin Sans Frontiers*, 04/09/1986, p. 4.
- 103 Archief AZG-B, Algemene vergadering 1987-1988, Réginald MOREELS, *Rapport moral 1987*, 05/1987, p. 12.
- 104 Verslag van de Europese Conventie van AZG, Toulouse, 03-04/06/1989. Geciteerd door: Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*, pp. 129-130.
- 105 Zie: de gebundelde krantenartikelen in *Revue de presse 1980-1986 Artsen Zonder Grenzen België – Médecins sans Frontières Belgique*, MSF Belgique, 2001; Laurence BINET, *Famine et transferts forcés [...]*.
- 106 Tussen 1984 en 1986 explodeerde het budget van AZG-B. Het aandeel van de particuliere giften in de inkomsten van de ngo steeg van 11 procent tot 13 procent, van 18.825.436 Belgische frank naar 64.304.000 Belgische frank. Zie: Archief AZG-B, Financiële verslagen van 1984 en 1986.
- 107 Adèle WOODS, *Les ONG européennes actives dans le domaine du développement, état des lieux*, Parijs: OCDE, 2000.
- 108 Ook de Nederlandse afdeling van AZG werd toen bij de discussie betrokken. Zie: Laurence BINET, *Violences du nouveau régime rwandais 1994-1995*, Parijs: Médecins Sans Frontières, 2004.